

JAMOA OLDIDA NUTQ SO‘ZLASHNING LINGVISTIK VA EKSTRALINGVISTIK JIHATLARI

Mohira Tursunovna Jurayeva
Boshlang‘ich ta‘limda ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC ASPECTS OF PUBLIC SPEAKING

Mohira Tursunovna Juraeva
Lecturer at the Department of English in Primary Education,
Uzbek State University of World Languages

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПУБЛИЧНОГО ВЫСТУПЛЕНИЯ

Мохира Турсуновна Жураева
Преподаватель кафедры английского языка в начальном
образовании Узбекского государственного университета
мировых языков

<https://orcid.org/0009-0004-2598-1124>

mxdjuraeva@mail.ru

Tel: +998971402627

Annotatsiya: *Notiqlik san'ati samarali muloqot uchun muhim bo'lgan lingvistik va ekstralingvistik elementlarning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi. Lingvistik jihatlar so'zlarni tanlash, gap tuzilishi, grammatika va xabarning umumiy uyg'unligini tashkil qiladi. Bu elementlar ma'ruzachining fikrlarini tinglovchilarga aniq va samarali yetkazish uchun zarurdir. Bundan tashqari, ishlatiladigan tilning ohangi, uslubi va registrari tinglovchilarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Aksincha, ekstralingvistik jihatlar og'zaki bo'lmagan komponentlarni, masalan, tana tili, yuz ifodalari, imo-ishoralar, ko'z bilan aloqa qilish va ovozni yetkazib berishni o'z ichiga oladi. Ushbu elementlar tinglovchilar ma'ruzachi va yetkazilayotgan xabarni qanday qabul qilishiga katta ta'sir qiladi. Masalan, ko'z bilan aloqa qilish tinglovchilar bilan aloqa o'rnatishi mumkin, mos imo-ishoralar esa aytilgan so'zlarning ta'sirini kuchaytirishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *notiqlik san'ati, lingvistik jihatlar, ekstralingvistik jihatlar, til tanlash, jumlar tuzilishi, grammatika.*

Abstract: *The art of public speaking involves a complex interplay of linguistic and extralinguistic elements that are crucial for effective communication. Linguistic aspects encompass the choice of words, sentence structure, grammar, and overall coherence of the message. These elements are essential for conveying the speaker's ideas clearly and effectively to the audience. Additionally, the tone, style, and register of language used play a significant role in engaging the listeners. Conversely, extralinguistic aspects encompass non-verbal components such as body language, facial expressions, gestures, posture, eye contact, and vocal delivery. These elements greatly influence how the audience perceives the speaker and the message being conveyed. For instance, maintaining eye contact can establish a connection with the audience, while appropriate gestures can enhance the impact of the spoken words.*

Keywords: *public speaking, linguistic aspects, extralinguistic aspects, language choice, sentence structure, grammar.*

Аннотация: *Искусство публичных выступлений предполагает сложное взаимодействие лингвистических и экстралингвистических элементов, которые имеют решающее значение для эффективного общения. Лингвистические аспекты включают в себя выбор слов, структуру предложения, грамматику и общую связность сообщения. Эти элементы необходимы для четкой и*

эффективной передачи идей докладчика аудитории. Кроме того, тон, стиль и регистр используемой речи играют важную роль в привлечении слушателей. И наоборот, экстралингвистические аспекты включают в себя невербальные компоненты, такие как язык тела, мимика, жесты, позы, зрительный контакт и голосовая подача. Эти элементы во многом влияют на то, как аудитория воспринимает говорящего и передаваемое сообщение. Например, поддержание зрительного контакта может установить связь с аудиторией, а соответствующие жесты могут усилить воздействие произнесенных слов.

Ключевые слова: публичное выступление, лингвистические аспекты, экстралингвистические аспекты, выбор языка, структура предложения, грамматика.

Kirish. Omma oldida nutq soʻzlash - bu xabarni samarali yetkazish va tinglovchilarni jalb qilish uchun lingvistik va ekstralingvistik elementlarni diqqat bilan koʻrib chiqishni talab qiladigan kuchli muloqot shakli. Lingvistik jihatlar soʻzlovchilar oʻz fikrlarini aniq va ishonarli ifodalash uchun foydalanadigan til tanlash, jumla tuzilmalari, ritorik vositalar va hikoya qilish usullarini oʻz ichiga oladi. Boshqa tomondan, ekstralingvistik jihatlar soʻzlovchining tinglovchilar tomonidan qanday idrok etilishini shakllantirishda hal qiluvchi rol oʻynaydigan tana tili, yuz ifodalari, imo-ishoralar, koʻz bilan aloqa va ovozni yetkazish kabi noverbal belgilarga tegishli [5, 17].

Notiqlik sanʼatini oʻzlashtirish uchun lingvistik va ekstralingvistik elementlarning oʻzaro taʼsirini tushunish zarur. Ushbu sohadagi tadqiqotlar tildan foydalanish va ogʻzaki boʻlmagan muloqotning auditoriyani jalb qilish, ishonchlilik va ishontirishga taʼsirini yoritib berdi. Til xususiyatlari va ogʻzaki boʻlmagan ishoralarining jozibali va taʼsirli nutqni yaratish uchun qanday ishlashini oʻrganish orqali maʼruzachilar oʻzlarining muloqot qobiliyatlarini oshirishlari va tinglovchilari bilan samarali bogʻlanishlari mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Ommaviy nutqning lingvistik va ekstralingvistik jihatlarini boʻyicha adabiyotlarni koʻrib chiqish til va ogʻzaki boʻlmagan muloqotning turli kontekstlarda maʼruzachilarning samaradorligiga qanday taʼsir qilishini tushunishga qaratilgan koʻplab ilmiy tadqiqotlarni ochib beradi. [4, 7] Olimlar xabarni yetkazish va auditoriyani jalb qilishda til tanlash, jumla tuzilishi, grammatika, izchillik, ohang, uslub va registrning ahamiyatini oʻrganib chiqdilar. Bir qancha tadqiqotlar tinglovchilar eʼtiborini jalb qilish va murakkab gʻoyalarni samarali yetkazishda lugʻat tanlash, ritorik vositalar va hikoya qilish texnikasi kabi til

xususiyatlarining ahamiyatini taʼkidlagan. Tadqiqotchilar, shuningdek, ogʻzaki boʻlmagan muloqotning ommaviy nutqda, jumladan, tana tili, yuz ifodalari, imo-ishoralar, koʻz bilan aloqa qilish va ovozni yetkazish rolini oʻrgandilar. [6, 7-9]

Tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, ogʻzaki boʻlmagan belgilar maʼruzachining tinglovchilar tomonidan qanday qabul qilinishiga sezilarli taʼsir koʻrsatishi mumkin, bunda ishonchli pozitsiya, mos imo-ishoralar va koʻz bilan aloqa qilish kabi omillar soʻzlovchining ishonchliligi va ishontirish qobiliyatini oshiradi. Bundan tashqari, tadqiqotchilar taʼsirli nutqni yaratish uchun lingvistik va ekstralingvistik jihatlar qanday oʻzaro taʼsir qilishini oʻrganib chiqdilar va topilmalar samarali muloqot uchun ogʻzaki va ogʻzaki boʻlmagan elementlarning uygʻun kombinatsiyasi zarurligini koʻrsatdi [3,18].

Umuman olganda, ommaviy nutqning lingvistik va ekstralingvistik jihatlariga oid adabiyotlar muloqot qobiliyatlarini tahlil qilish va takomillashtirishda til va noverbal belgilarni hisobga olish muhimligini taʼkidlaydi. Ushbu sohalarida olib borilgan tadqiqotlar natijalarini birlashtirgan holda, maʼruzachilar oʻzlarining taqdimotlarini yaxshilashlari, tinglovchilari bilan bogʻlanishlari va muloqot maqsadlariga yanada samarali erishishlari mumkin. [7, 19]

Tadqiqot metodologiyasi. Omma oldida nutq soʻzlash samarali muloqot uchun zarur boʻlgan lingvistik va ekstralingvistik jihatlarini oʻz ichiga oladi. Lingvistik jihatlar nutqda ishlatiladigan haqiqiy soʻzlar va tilni anglatadi. Bu lugʻat, jumlar tuzilishi, grammatika va xabarning umumiy uygʻunligini tanlashni oʻz ichiga oladi. Maʼruzachi oʻz xabarini tinglovchilarga aniq va samarali yetkazish uchun oʻz soʻzlarini diqqat bilan tanlashi kerak. Shuningdek, ular kontekst va auditoriyaga

mos keladigan ohang, uslub va ro'yxatdan o'tishni hisobga olishlari kerak. [2, 47]

Ekstralingvistik jihatlar esa muloqotning og'zaki bo'lmagan elementlariga, masalan, tana tili, mimika, imo-ishoralar, ko'z bilan aloqa qilish va ovozni yetkazishga tegishli. Ushbu jihatlar xabarni tinglovchilar tomonidan qanday qabul qilinishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Misol uchun, ko'z bilan aloqa qilish tinglovchilar bilan aloqa o'rnatish va ishonchni yetkazishga yordam beradi, mos imo-ishoralardan foydalanish esa xabarning ma'nosi va ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Muvaffaqiyatli nutq so'zlash tinglovchilar bilan samarali shug'ullanish va muloqot qilish uchun ham lingvistik, ham ekstralingvistik jihatlarining muvozanatini talab qiladi. Ushbu elementlarni o'zlashtirish ma'ruzachiga jozibali va ishonarli taqdimotni o'tkazishga yordam beradi [8,34].

Tahlil va natijalar. Ommaviy nutqning lingvistik jihatlarini nutq yoki taqdimotning til bilan bog'liq elementlarini anglatadi. Bunga til tanlash, gap tuzilishi, grammatika, izchillik, ohang, uslub va registr kiradi. Samarali ma'ruzachilar o'zlarining xabarlarini aniq, qiziqarli va tinglovchilar tomonidan yaxshi qabul qilinishini ta'minlash uchun ushbu lingvistik jihatlariga e'tibor berishadi [1, 24].

Ommaviy nutqning ekstralingvistik jihatlarini tana tili, yuz ifodalari, imo-ishoralar, ko'z bilan aloqa qilish va ovozni yetkazish kabi noverbal aloqa elementlarini anglatadi. Bu jihatlar ishonch, ishonchlilik va tinglovchilar bilan bog'lanishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Samarali ommaviy ma'ruzachilar o'zlarining umumiy ta'sirini kuchaytirish uchun o'zlarining ekstralingvistik aloqalarini yodda tutishadi. Notiqlik nutqining lingvistik va ekstralingvistik jihatlarini tahlil qilish notiqning muloqoti samaradorligi haqida qimmatli fikrlarni berishi mumkin. Ushbu elementlarni o'rganish orqali biz ma'ruzachi o'z xabarini qanchalik yaxshi yetkazishini, tinglovchilarni jalb qilishini va ishonchlilikni o'rnatishini baholashimiz mumkin [9, 3]. Ommaviy nutqning lingvistik va ekstralingvistik jihatlarini tahlil qilishda e'tiborga olish kerak bo'lgan ba'zi asosiy fikrlar:

1. Lingvistik jihatlar:

- Til tanlash: Til auditoriya va mavzuga mos keladimi? Ma'ruzachi o'z xabarini yetkazish uchun aniq va qisqa tildan foydalanadimi?

- Gap tuzilishi: gaplar yaxshi tuzilganmi va ularga ergashish osonmi? Ma'ruzachi qiziqishni saqlab qolish uchun turli jumla tuzilmalaridan foydalanadimi?

- Grammatika: nutq grammatik xatolardan xolimi? Grammatik xatolar xabardan chalg'itadimi?

- Muvofiqlik: Nutq mantiqiy ravishda bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga o'tadimi? O'tishlar silliq va aniqmi?

- Ohang: nutq ohangi mavzu va auditoriyaga mos keladimi? Spiker his-tuyg'ularni yetkazish va tinglovchilarni jalb qilish uchun ohangdan samarali foydalanadimi?

- Uslub: Ma'ruzachi o'ziga jalb qiluvchi va nutq kontekstiga mos uslubdan foydalanadimi?

- Ro'yxatdan o'tish: Ma'ruzachi tadbirning rasmiyligi va tinglovchilarga mos keladigan tildan foydalanadimi?

2. Ekstralingvistik jihatlar:

- Tana tili: Ma'ruzachi o'z xabarini kuchaytirish uchun tana tilidan qanday foydalanadi? Ular tinglovchilar bilan ko'z aloqasini o'rnatadilarmi, imo-ishoralardan samarali foydalanadilarmi va yaxshi holatda turishadimi?

- Mimika: yuz ifodalari tinglovchilar bilan samimiylilik, ishtiyoqni bildiradimi?

- Imo-ishoralar: imo-ishoralar asosiy fikrlarni ta'kidlash va tushunishni kuchaytirish uchun ishlatiladimi?

- Pozitsiya: Ma'ruzachi nutq davomida ishonchli va ochiq pozitsiyani saqlaydimi?

- Ko'z bilan aloqa qilish: Ma'ruzachi aloqa o'rnatish uchun tinglovchilarning turli a'zolari bilan ko'z bilan aloqa qiladimi?

- Ovozli yetkazib berish: ma'ruzachi his-tuyg'u, urg'u va jalb qilish uchun o'z ovozidan qanday foydalanadi? Ular o'zlarining ovoz balandligini, ohangini va tezligini samarali ravishda o'zgartiradimi?

Ushbu jihatlarini tahlil qilish natijalari ma'ruzachi o'z xabarini qanchalik yaxshi yetkazishi, tinglovchilarni jalb qilishi va ishonchliligini bildirishi haqida fikr-mulohazalarni berishi mumkin. Notiqlik nutqining lingvistik va ekstralingvistik jihatlariga e'tibor qaratish orqali ma'ruzachilar tinglovchilarga ta'sirini kuchaytirishlari mumkin [10, 6].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, notiq nutqining lingvistik va ekstralingvistik jihatlarini tahlil qilish notiqning muloqoti samaradorligini tushunish uchun juda muhimdir. Til tanlash, jumla tuzilishi, grammatika, izchillik, ohang, uslub va registri baholash orqali biz ma'ruzachi o'z xabarini qanchalik yaxshi yetkazishini va tinglovchilarni jalb qilishini baholashimiz mumkin. Bundan tashqari, tana tili, yuz ifodalari, imo-ishoralari, ko'z bilan aloqa qilish va ovozni yetkazish ma'ruzachi o'z xabarini og'zaki bo'lmagan signallar orqali qanday kuchaytirishi haqida tushuncha beradi. Tilshunoslik va ekstralingvistik jihatlarini o'rganib chiqib, ma'ruzachilar o'zlarining umumiy ta'rifini yaxshilashlari, tinglovchilari bilan bog'lanishlari va notiqlik harakatlarida ishonchlilikni o'rnatishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolms, J. (2008). Ijtimoiy lingvistikaga kirish. Routledge.
2. Mc.Croskey, J. C. va Richmond, V. P. (2014). Notiqlik san'ati asoslari. Pearson.
3. Knapp, M. L. va Xoll, J. A. (2010). Odamlarning o'zaro ta'sirida og'zaki bo'lmagan muloqot. Cengage Learning.
4. Bavelas, J. B. va Chovil, N. 2000. Ko'rinadigan ma'no harakatlari: yuzma-yuz muloqotda tilning integratsiyalangan xabar modeli. Til va ijtimoiy psixologiya jurnali, 19 (2), 163-194.
5. Goffman, E. 1959. Kundalik hayotda o'zini namoyon qilish. Doubleday.
6. Tannen, D. 1995. Gapiruvchi ovozlari: suhbat nutqida takrorlash, dialog va tasvirlar. Kembrij universiteti matbuoti.
7. Van Deyk, T. A. 2016. Nutq va kontekst: ijtimoiy-kognitiv yondashuv. Kembrij universiteti matbuoti.
8. O'Hair, D. va Rubenstein, H. 2018. Ma'ruzachilar uchun qo'llanma: matn va ma'lumotnoma. Bedford/Sent. Martinniki.
9. Argyle, M. (1988). Tana aloqasi (2-nashr). Methuen.
10. Tracy, S. J. va Robles, J. S. 2009. Og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar va ijtimoiy natijalar o'rtasidagi munosabatlar: meta-tahlil. Behavior jurnali, 33(3), 177-206.

